

„СТРАНИЦИ ЗА ПРОЗАТА“

от ИВАН ЦВЕТКОВ

Изд. „Бълг. писател“, 1974, 312 с.

В съвременната ни литературна критика, особено в рецензентската дейност, често се забелязва самоцелно анализаторство на авторския текст, констатиране на авторовите идеи, образи, стилови особености, идейно-естетически позиции... и отсъствие или замъгляване на критическите позиции. В това отношение критици като Иван Цветков има за какво да бъдат давани за пример.

Иван Цветков от дълги години присъствува активно в съвременния ни литературно-критически живот, темпераментно защитава гражданските си и художествени позиции, литературните си вкусове и предпочитания. Той е един от най-добрите познавачи на руската и съветската литература у нас, а между критиците и литературоведите от т. нар. средно поколение е един от най-обществено изявените. Неговото полемично и убедително слово ни е добре познато от литературните сесии, обсъждания и дискусии. Той не стои настрана от кипежа на съвременния литературен процес, винаги има свое становище по актуалните проблеми на художествената и публицистичната дейност, по централните политически, културни и литературни въпроси, които в даден момент са най-възбуждащи и наболели. Искрено съпребива всяко ново явление в съветската и в националната ни литература, стреми се да бъде в крак с последната дума на светското литературознание.

Иван Цветков е критик-общественик, който изявява духовната си същност в статиите и изследванията си, както и в гражданското си поведение. Верен на призивите си, на убежденията си за важните обществени функции на литературата, той не търпи фалша, в художественото творчество търси не само естетически ценности, но и чертите на завършената, хармонична, излъчваща обаяние творческа личност, която „може да бъде с ренесансово бликащи чувства, открита за всички слънца и радости на битието като Пушкин; вътрешно съсредоточена, усамотено горда и гаснеща в бездействие лъска натура като Лер-

монтов; вечно терзаема, раздвоявана и трагична като Гогол и с колосална духовна мощ на пророк като Лев Толстой.“ И в националната ни литература той търси големите личности като Смирненски и Вапцаров, ония творци, които улавят мащабите на историята и интензивно живеят в нея.

„Страници за прозата“ е една физиономична книга на Иван Цветков, в която се очертават главните му литературно-исторически и литературно-критически изяви. Тук са събрани статите и рецензиите му от последните години върху руската, съветската и българската литература, върху най-важните прояви на съвременната художествена проза. Обединени от искрен антидогматичен патос, отделните студии на критика дават доста пълна представа за вълненията и тревогите му, за упоритите му търсения, за категоричните му съвременни концепции и позиции.

Най-плодотворен и резултатен у Иван Цветков е стремежът към задълбочено и разширено историко-литературно изследване („Максим Горки и формирането на социалистическия реализъм в българската поезия“, „В годините след разгрома“, към по-обхватен синтез и обобщение (статии за Достоевски, Чехов, Леонид Леонидов, Ал. Твардовски...), към самостоятелно съвременно мислене. Оригинални и обосновани са паралелите му между руските и съветските писатели и българските, както и между руската и националната ни история и култура. Повечето от статиите в книгата са посветени на руските и съветските белетристи, но и в тях косвено се търси винаги връзка с българския литературен процес.

Първата статия „Изненадите на литературния процес“ започва с един много характерен за Иван Цветков размисъл върху националната ни психология и характер, върху отразяването в литературата на националното в бита, фолклора и историята на българската художествена мисъл, върху това, как в съдбата на българските творци винаги се е оглеждала съдбата на цялата ни нация. Разсъждавайки за социалния, национален и общочовешки характер на Бай Ганьо, Иван Цветков много уместно припомня думите на Ленин за Обломов, който живее не само

в руските помешници, но и в руските работници и селяни, за да подкрепи възгледа си, че байганьовщината е опасно национално явление и че срещу нея трябва и днес страстно да се воюва. Цветков изобщо се ръководи от Лениновите проникновени оценки за литературата и изкуството, от Лениновия дух на критицизъм и борба срещу самодоволен оптимизъм.

Той не се поддава на шаблона и схемата, на патетичното, неаргументирано възхваляване, на декларативността и модернизаторството, стреми се към трезво и обективно оценъчно мислене. И когато апелира към написване в близките двадесет години на една философия на българската литературна история, авторът отново има пред вид обективното, критическото изследване на националната ни психология и характер, всестранното разкриване на българина в неговото идеално върхово реализиране (Ботев, Левски, Димитров...) и в унижителните му прояви на ориентализма и байганьовщина. Във всички по-нататъшни анализи и обобщения на Иван Цветков за националното своеобразие на руската и българската литература е залегнал този дух на обективност и критицизъм. Чувствува се, че той е вече узрял за едно по-цялостно историко-философско изследване. Темпераментната полемичност превръща наблюденията му в живи, популярни, вълнуващи по-широк кръг читатели. Но когато пише за българската литература, Иван Цветков все още остава до рецензентското и портретното изследване, до общата констатация, а не навлиза в същността на литературното движение. Научноизследователското равнище на книгата му е до известна степен снижено от отсъствието на проблемни студии върху даден период от българската литература или върху някои тенденции в развитието ѝ, както и от отсъствието на по-задълбочен синтетичен поглед върху историческите предпоставки и закономерностите на съвременния литературен процес.

Като солиден познавач и прецизен ценител на руската и съветската художествена проза Иван Цветков се основава на своите детайлни и задълбочени познания и върху превратностите на руската история, върху развитието на руската критическа мисъл, върху успехите на съвременното съветско литературознание. Подобно на Б. Бурсов, на чиято книга „Националното своеобразие на руската литература“ прави задълбочен и точен анализ, Иван Цветков се стреми да обхване литературните процеси в руската литература в по-крупен план, да търси историческата мащабност и философския смисъл на явленията. Най-очевиден е този му стремеж в статиите за „Война и мир“ на Лев Толстой, за романа „Майка“ на Мак-

сим Горки, за творчеството на Достоевски и Чехов...

Навлизайки в космоса на Толстоения епос, авторът успява в едър план да представи основните народности и общочовешки проблеми чрез съгъстения анализ на художествените образи, на героите, които търсят път към народа, минавайки през мъчителни нравствени терзания, успява да обясни от съвременна гледна точка патоса на Лев Толстой, насочен срещу силите на разединението и отчуждението. Цветков очертава рамките на гениалната епическа творба, без да стеснява и опростява философските концепции на писателя, който всевиждащ поглед стига до най-дълбоките пластове на народния живот. „Мисълта за народа“ у Толстой разглежда като обединяващо начало в епоса, изтъква универсалното ѝ значение, търси я в тъканта на творбата, в съдбата на всички герои.

В статията за „Война и мир“, както и в статиите за „Майка“ на Максим Горки, за „Холера“ на Людмил Стоянов, за „Софийски разкази“ на Камен Калчев, за „Диви разкази“ на Николай Хайтов и за „Барутен буквар“ на Йордан Радичков Иван Цветков доказва умението си да прави конкретен литературен анализ, да обхваща в синтетичен вид цялостното идейно и художествено богатство на отделната творба, да очертава точно и недвусмислено специфичното за естетическия свят на писателя, да изследва основните му идеи и проблеми, художествените му похвати и стилистичните му особености.

Авторът се докосва и до някои съществени белези на поетиката у различните писатели, до многообразните художествени структури на белетристичните творби. Но това той прави мимоходом, без да изследва задълбочено специфичната развойна логика на литературно-историческите явления, на историческата поетика, на жанровите трансформационни процеси. Интересува го преди всичко идейно-тематичната страна на художествената творба, физиономичните, същностните черти и идеите на твореца.

Рецензентското интерпретиране на Иван Цветков се отличава с емоционалност, с нерв и полемична страст, с категорично изявени мнения, с ясни и акцентувани съвременни концепции. Твърдите критически позиции в книгата „Страници за прозата“ са декларирани многократно и органично присъствуват в конкретните анализи и оценки. Но авторът недостатъчно и непоследователно търси общите тенденции в съвременния духовен живот на нацията ни, ония главни закономерности, които представят и очертават националното своеобразие на днешната ни култура и литература. Той анализира

само върхови постижения на руската и нашата проза, към които има свое, оригинално становище, индивидуално съвременно виждане.

Портретните статии на Иван Цветков, както казахме, са също изградени върху определящите, най-съществените черти на творците; в тях се използва по-разнообразен документален и биографичен материал (около творческата история на произведенията и развитието на авторския художествен метод), правят се често интересни съпоставки, цитират се авторитетни критически мнения, поставят се дискусийни проблеми и винаги се взема пряко отношение, дава се категорична оценка на идейните и художествените стойности. Написани са популярно, колоритно, увлекателно. Синтетичните характеристики на критика са резултат от детайлно научно проучване на цялостното творчество и на писателите и на времето, което ги е създало, но цялата научноизследователска апаратура е умело претворена в живо, есеистично изложение, без следи от научна сухота и усложнена терминология.

С вдъхновение е създаден портретът на Достоевски, разкрито е психологическото му ясновидство. Един от най-големите, най-противоречивите и сложни титани на словото в световния литературен процес Иван Цветков разглежда в прякото му отношение към нашето време и именно в тази убедителна актуализация и съвременна интерпретация на творчеството на Достоевски прави своя принос сред огромната критическа литература за него. Особено убедително и темпераментно критикът доказва обезсилването на реакционните моменти във възгледите на Достоевски в нашата социалистическа ера.

Разкривайки хуманистичния патос на най-ярките герои на великия художник, на страстите и надарени натури като Митя Карамазов, Настася Филиповна, княз Мишкин, Радион Разкольников... Иван Цветков намира в тях големите идеи, които кореспондират със съвремението, и свързва техните човешки трагедии със странния и покъртителен вопъл на Пушкин: „И кой дявол ме е карал да се родя в Русия с ум и талант“.

По-всестранен и детайлизиран, но не така монументален и внушителен е портретът на Иван Цветков за А. П. Чехов, където творческият свят на писателя се анализира успоредно с биографията му, с цитати на негови писма и признания, с оценки на руски и западни писатели и критици. Специално внимание е отделено на Чеховите шедьоври от 90-те години, на общественото и идейното развитие на твореца, на новите интонации в зрялото му творчество, в които уместно се търсят днешни звучения. И тук оценките на Иван

Цветков са обосновани от нуждите на нашето време, от съсредоточения му нов прочит на пределно искрените чеховски изповеди. Критикът обяснява съвременния философски смисъл и в поезията на Александър Твардовски, в романите и драмите на Леонид Леонов, в отделни върхови прояви на младата съветска проза.

Сякаш най-близък му е приказният и героичен свят на Радичков в „Барутен буквар“ — земен, делничен и в същото време фантастичен и красивият мъжествен свят на Николай Хайтовите герои в „Диви разкази“. Тук Иван Цветков е най-вълнито заангажиран, най-проницателен в проявите на съвременната народопсихология, на талантливото непредаваемо белетристично новаторство. Особено интересни и находчиви са паралелите между сходни ситуации у Радичков и Горки, между поетиката на Радичков в „Барутен буквар“ и поетиката на Вапцаров, между фантастичния романтизъм на фолклора и самотитната образност на Радичков в неговата „героична сюита“. В краткия анализ на „Барутен буквар“ Иван Цветков успява да улови най-характерните особености на сложния свят и своеобразната поетика на Радичков, успява ясно, синтетично, пределно лаконично да разкрие спецификата на Радичковия реализъм, различните пластове на повествованието му, органичната сплав между комично-битовото, героично-романтичното и саркастичното изображение.

Точна и изчерпателна е и характеристиката, която Иван Цветков прави на теоретично-критическата дейност на Стоян Каролев. Завладяващ и основателен е нравственият патос и уважението, което изпитва към стонизма, всеотдайността и нравствената издръжливост на Стоян Каролев, към апостолската му безкористност и любов към българската литература.

Научноизследователски характер има студията на Иван Цветков „Максим Горки и формирането на социалистическия реализъм в българската поезия“, както и обширната му студия за Горки и българската литература „В годините след разгрома“; и двете са написани достойно и увлекателно. Тук авторът воюва срещу анахронизмите в схващанията на някои наши литературоведи за началото на социалистическия реализъм в българската поезия, воюва срещу догматичното и вулгарно-социологичното мислене. Отхвърляйки и аргументирано оборвайки догматичните наслоения в литературно-критическото ни наследство от близкото минало, той доказва своята явна теза за началото на социалистическия реализъм в поезията на Христо Смирненски чрез научен, конкретно-исторически и обективен метод на изследване, облягайки се на марксистическата художествена мисъл и по-специално

на мисълта на Луначарски, че в лицето на Максим Горки пролетариатът осъзнава за пръв път себе си естетически, както бе осъзнал себе си в политическо и философско отношение в учението на Маркс, Енгелс, Ленин. Чрез богат доказателствен материал Иван Цветков стига до извода, че философско-политическото и естетическото осъзнаване на българската работническа класа са два различни процеса, които и по време не съвпадат. Обстойно обяснява появата на Христо Смирненски с намерилите условия в обществено-политическия живот на България след Първата световна война, но недостатъчно анализира естетическата зрелост на Смирненски, задоволява се с някои общи констатации от рода на: "... само художник от величината на Смирненски можеше да възприеме в пълен обем благотворното влияние на Горки, да го претопи органически в своя оригинален свят и да създаде образи, макар и с горкиевско звучение, но свои, национални, неповторими". Естетическата същностна разлика между Горки и Смирненски се губи в съпоставките и случайните съпадения на образи в художествената система на двамата творци.

Иван Цветков е основно запознат с всички литературни факти около влиянието на Горки в България — от първите отзиви в списанията „Звезда“ и „Българска сбирка“ до последните изследвания на съвременните литературни историци; познава и конкретните случаи на това влияние в другите литератури, размаха и мащабите му в световен аспект. Но в областта на поетиката сравненията му между Горки и Смирненски не са достатъчно доказани и защитени, не е изтъкната наследената от българските символисти образност у „поета на огнените гриви“. Наистина финалът на стихотворението „Карл Либкнехт“ носи черти на реалистична стилистика с точността и простотата на горкиевския израз, но тъкмо този финал е най-малко характерен за романтично-метафоричния стих на Христо Смирненски.

Иван Цветков е значително по-убедителен и изчерпателен, когато изяснява душевното родство и творческата близост между Вапцаров и Горки, общото в отношението им към работниците, в революционната им романтика и в суровото им изображение на капитализма. Отделяйки специално внимание на сходната им „естетика на героичното, на хуманизма“, литературоведът се съсредоточава върху централните проблеми на социалистическия реализъм. Безспорният му принос тук е в откриването на горкиевското начало, на горкиевската струя в поезията на Н. Й. Вапцаров. Изибо неговите приноси са най-често в сравнителното литературознание, в откривателското виждане на влиянията, на обществено-историчес-

ките сходства и общите моменти в реалистичната естетическа мисъл в руската и в българската литература. Един от най-подготвените в тази област на сравнителното литературознание, Иван Цветков трябва да създаде цялостно изследване на руско-българските и съветско-българските литературни връзки, тъй като отдавна е доказал възможностите и способностите си, солидната си научна подготовка и зрелостта на съвременното си историко-литературно и критическо мислене.

Елка Константинова

ZARYS WERSYFIKACJI BULGARSKIEJ ot ATANAS SŁAWOW

Polska akademia nauk Instytut badan
literackich, 1974, 122 c.

Ново монографично изследване върху българския стих!... За последен път бяхме свидетели на подобно явление преди петнадесет години, за предпоследен преди тридесет,¹ така че, ако нищо не смути този астрономически ритъм на нашето стихознание, следващата му по-голяма изява рискува да остане в сянката на Халеевата комета или на някоя друга сензация в края на века.

Новият „Очерк върху българското стихосложение“ е отпечатан като свежа пета в част втора, том осми, раздел трети в енциклопедичната поредица по поезика, издавана от Полската академия на науките — начинание със завидна широта, както подсказва и тая въздлъжка библиографска справка. Негов автор е българският литературовед и изкуствовед Атанас Славов, а ръкописът е преведен на полски (с няколко незначителни изопачавания на оригиналния смисъл) от Тереса Добжинска.

„Очеркът“ на Ат. Славов е първият опит да се проникнат с единен стиховедски поглед единадесетте века на българското поетическо слово — от Константин-Кирил до наши дни. Единадесет века национална стихова традиция! Малко европейски литератури могат да се похвалят с подобно историческо богатство и малко национални

¹ Вж. М. Янакиев. Българско стихознание (1960); Ем. Попдимитров. Изследвания върху строежа на стиха с оглед към българската поезия (1942—1943). Стиховедската дисертация на Ат. Славов от 1964 г. остана в ръкопис, та трудно може да се отнесе в рубриката „вж.“.